

Indskriften fra Løvelbro

Af Erik Moltke

1. Indskriften

På en bred kilesten fra en af buerne i den længst forsvundne kvaderstensbro over Løvelbro å* læses en indskrift med store latinske bogstaver af den slags, der kaldes uncialer (d.v.s. de rundede majuskler i modsætning til de kantede VERSALER). Der er fire linjer eller rettere $3\frac{1}{2}$; og mens de tre smukt udfylder hele stenens bredde, gør den halve mellem de to lange P'er i øverste linje et umiskendeligt indtryk af at være skubbet ind, efter at de andre var hugget.

Selve tydnngen - hvis der kan gives en plausibel sådan - kan ikke forventes at ville give epokegørende resultater, for, når der står noget med *tempore* og noget andet med *Ericus rex*, og stenen stammer fra en bro, kan meningen nok kun være, at en kong Erik på et eller andet tidspunkt byggede denne bro af sten i stedet for en ældre af træ - en formel, som vi også kender om vore kirker. Det, der er morsommere, er, om man kunne slå fast, HVILKEN kong Erik der er tale om. Fra Erik Ejegod til og med Erik Menved har Danmark nemlig haft ikke mindre end seks konger med dette navn.

Lad os da først se, hvordan indskriften kan læses (1); der er ingen skilletegn; men to steder er der angivet afstand. Læsningen, der fremgår af fig. 1 og 2, byder ikke på problemer. Alle bogstaver står klart hugget med en spidshammer, hvis pikspor flere steder ses i bogstavernes furer, tydeligst i U'et i den halve linje. I den følgende transskription angiver

de store bogstaver indskriftens uncialer, de små minuskelformerne:

+ I n P T E M P O
r E - I U s E t - E r I C U s (r)
E X I s T E r E X P I L

hvilket jeg opløser (og korrigerer) således:

+ *In p(rimo) tempore iussit Ericus rex, iste rex, pil...*
og oversætter:

I den første tid (d.v.s. først) befalede kong Erik, denne ... konge (at bygge etc.).

2. Bogstaverne

Enten denne »opløsning« og oversættelse træffer det rette eller ej, er i alt fald to ting soleklare: 1. At indskriften er et brudstykke - PIL savner endelse, og vi har ikke fået at vide, hvad kong Erik befalede -; det er begyndelsen, der er bevaret, slutningen, der må have stået på en nabo-buesten, er væk. 2. Ligeså dygtig stenhuggeren har været til at hugge bogstaver, ligeså dårlig har han været til at følge (og forstå) sit forlæg. Han har utvivlsomt som mange udmærkede romanske stenhuggere været analfabet. Fig. 3 viser en gravsten fra Tamdrup. En indgående begrundelse er næppe nødvendig for at demonstrere, at Løvelbro-risterens kollega ikke havde et særlig intimt forhold til alfabetet. Der kan også henvises til et par portalindskrifter fra jyske kirker, fx. døroverliggeren i Tranbjerg kirke(2) med følgende indskrift:

NICHAEŁ AMGELVS - SCANCTVS IOHANNES eller Stjærportalen (3), hvor stenhuggeren rister sit navn bagvendt og skriver FECALITAS for FELICITAS samt til adskillige gravsten med runer og majuskler.

Hvad man allerede anede, da man opdagede, hvilket misfoster det sidste X i Løvelbro-indskriften er blevet til, bliver bekræftet dels ved det indskudte ord, dels ved dets fejlagtige stavemåde; de mange S'er i forbindelse med et T (som hos ham har stor lighed med S) plus et I har været for meget for stenhuggeren; i øvrigt en let forklarlig fejltagelse, hvis man prøver selv at skrive *iussit* og *iuset* med hans bogstaver. Nu indser vi også, at den gode mand slet ikke

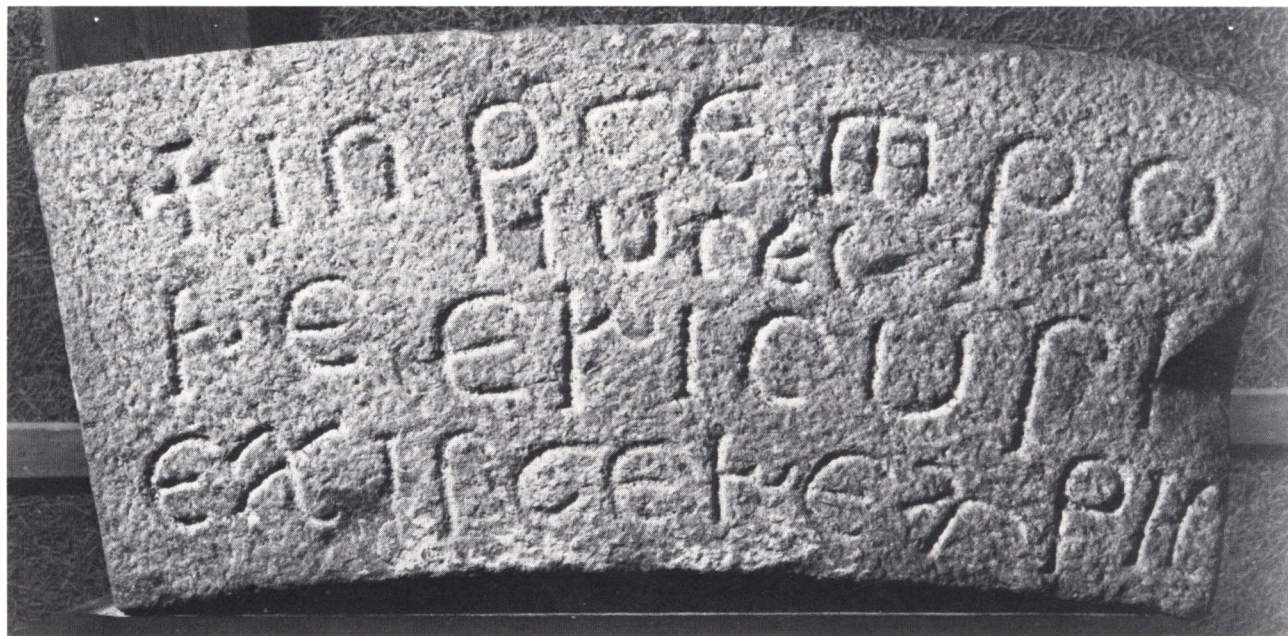
Fig. 1. Løvelbro-indskriften. Bogstaverne i sidelys. Mens den øverste linjes form er bestemt af stenens buede overkant, er forløbet af den fulde linje 2 nærmest vandret, bestemt af de to P'ers lange hovedstave. E. M. fot.

har opfattet karakteren af det latinske P, der vitterlig består af to dele: en lodret hovedstav med påklitret halvcirkel. Han har tegnet et rundt hoved i ét med den uforholdsmæssig lange hovedstav. Hans M (trediesidste bogstav i øverste linje) er en noget hjemmegjort variation af et M med én eller to buer, **ᛓᛓ**, og T'et er en stærkt forenklet form af det normale uncial- T **ᛚ**.

3. Tolkning

Hvis man anerkender korrektionen *iuset* til *iussit*, indeholder indskriften med den givne oversættelse to problemer. Det enligtstående P, tredje bogstav i øverste linje, samt sidste linjes tre sidste bogstaver: PIL.

Indskriften på runegravstenen fra Føvling(4), der danner et hexameter, begynder med et P; omskrevet til latinske bogstaver lyder den:

pæsbirnik langsum kubap̃ in krīsto rekuiaescæns

d.v.s. *P. Æsbern hic Langsum cubat in Krīsto requiescens*, i oversættelse: Her ligger P (præpositus? provst) Esbern Langsom hvilende i Kristus.

Her synes vi ikke at kunne hente hjælp, så meget mindre som man heller ikke her véd, hvad P står for. Tilbage bliver da den mulighed at opfatte P som en forkortelse af et ord, et tillægsord eller lign., der nærmere bestemmer ordet *tempore*.

Der melder sig da vistnok kun to ord: *in p(ræsenti) tempore* (for nærværende, just nu), samt *in p(rimo) tempore* (i den første tid, d.v.s. først). Af disse er den sidste at foretrække, og indskriften beretter da, at kong Erik var den første, som..

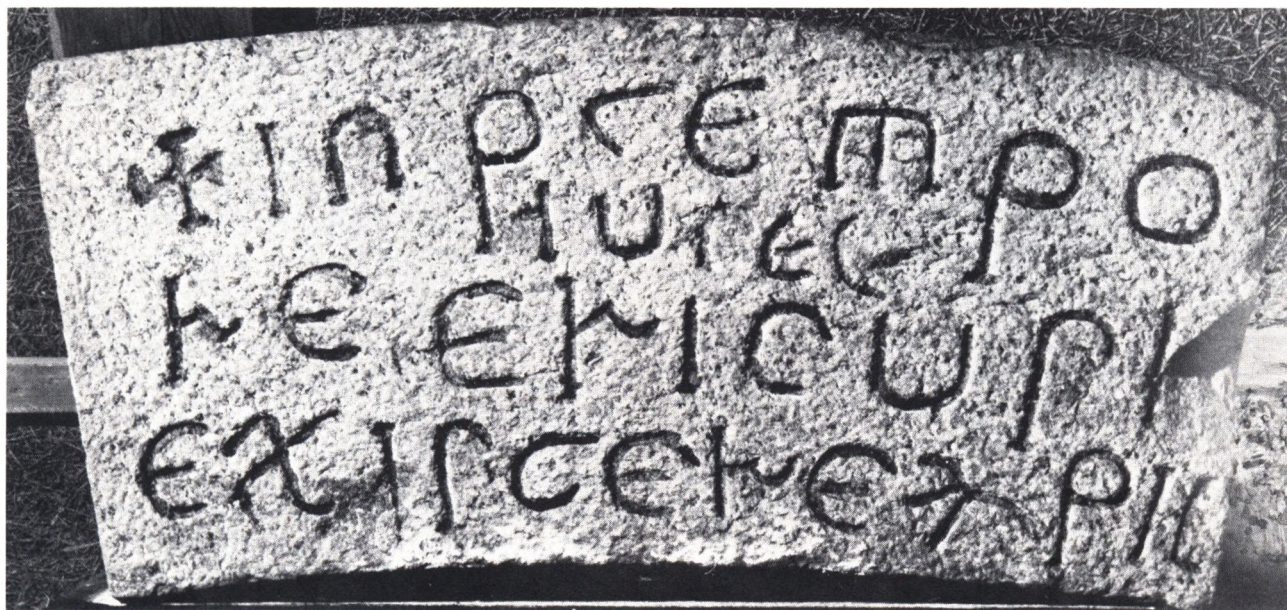
Hvilket ord er PIL... en del af? Er det et beskrivende eller karakteriserende tillægsord knyttet til *iste rex*

eller er det ordet *pila* i akkusativ ental eller flertal (pille eller piller) som betegnelse for broen?

Med oversættelsen: Først befalede Erik konge, denne konge ... kommer man til at tænke på Harald Blåtands Jellingsten: Harald konge befalede ... den Harald, som ... - Men der følger ikke noget 'som' efter Løvelbrostenens *rex*, og det skal ikke nægtes, at man stærkt savner et karakteriserende tillægsord: først befalede Erik konge, denne fortræffelige ell. lign. konge, at gøre... er bedre end: befalede Erik konge, denne konge, at gøre...

Søger man et tillægsord, der begynder med *pil-*, finder man to: 1) *pileatus*, bærende en filthætte og

Fig. 2. Løvelbro-indskriften. Bogstaverne opmalet på stenen med sort. - Bemærk forskellen mellem de to X'er i nederste linje. Se også, hvorledes den øverste bue i de to sidste E'er er decideret længere end den nederste - et træk der peger fremad i tid. E. M. fot.

2) *pilosus*, fuldt af hår, håret. Vi har dog så vidt vides ikke haft nogen konge med slige tilnavne, ikke engang hvis vi ville oversætte *pilosus* ved 'hårfager' (og det kan man ikke).

Det er derfor ikke andet at gøre, end at slå sig til tåls med den første oversættelse og tage *pilam/pilas* som sætningsobjekt og i betydning dæmning, bro-piller, buepiller, d.v.s. bro, hvilket er i god overensstemmelse med både klassisk og middelalderlatin.

(I den) først(e) tid) befalede Erik konge, denne konge, pil(ler at gøre af sten i stedet for de gamle af træ).

Man kan nu spørge: skyldes denne noget ejendommelige ordstilling, at indskriften ligesom Føvlingstenens er versificeret? Svaret er, at de bevarede ord kan skanderes som et hexameter, ikke et helt førsteklases, men dog et hexameter:

In p tempore iussit Ericus rex iste rex

Pil(as erigere) ... - Og her kan så komme den hårdt savnede apposition til *iste rex*. -Måtte den manglende sten snart blive fundet!

4. Datering

Hvilken af de seks kong Erik'er har fået sit navn for-eviget med romanske majuskler på Løvelbro's buesten? Da indskriften er med majuskler, behøver vi nemlig kun at koncentrere os om Erik'erne indtil ca. 1300. De seks er:

Erik Ejegod 1095-1103
Erik Emune 1134-1137
Erik Lam 1137-1146
Erik Plovpenning 1241-1250
Erik Glipping 1259-1286
Erik Menved 1286-1319

Kan bogstavformerne sandsynliggøre en bestemt konge, eller kan de i det mindste udelukke nogle?

Først konstaterer vi, at indskriften er ristet ikke med versaler, men med uncialer: disse rundede bogstaver får overvægt i mange indskrifter efter ca. 1150, selv om VERSALSKRIFTEN i mer eller mindre ren form stadig kan findes. En af de ældste ren uncialindskrifter er den kortere, trambulerede på den ene side af blypladen fra Valdemar den Stores grav († 1182) (5), og allerede på grund af skrifttypen ser det da ud til, at de tre første Erik'er må forsvinde ud af billedet, et forhold der bliver underbygget af andre bogstavformer - især af dem, der i transskriptionen foran er gengivet med små bogstaver.

Bogstaverne I, C, E, P og X er ukarakteristiske; de kan findes i de ældste og (delvis) i de yngste romanske indskrifter. Både C og E har den åbne form, **C E** der i slutningen af 1100'erne får en konkurrent i de lukkede typer **C E**, der efterhånden helt fortrænger de åbne. Det er vanskeligt at afgøre, hvornår man senest træffer et åbent uncial-E i stenskrift, fordi de daterede gravstens tal er ganske lille; det er imidlertid værd at bemærke, at »Christines gravsten« i Vestervig fra o. 1225(6) seks gange anvender åbent C (og ikke andre former), men 13 gange åbent E over for én gang lukket.

Man skulle synes, at forlægget for Løvelbro's hjemmelavede P kun kan have været en form, hvor buen hævede sig over hovedstavens top **P**. Denne »gotiske« tendens har jeg tidligst fundet på et par Vestervig-sten fra o. 1217(7).

Bogstavet O, der i de ældste indskrifter er mindre end de andre bogstaver, har her fuld højde.

At Løvelbro bruger U i stedet for V hænger sammen med, at uncialerne er gennemført. Et enkelt U ses på korsnedtagelsestympanet over Ribe Kathoveddør (1150-75)(8).

Den noget hjemmegjorte M-form er typologisk en yngre type og kan næppe træffes før o. 1200; dens prototype findes på den ovenfor nævnte Christines sten, og sammen med den gamle form **M** og

versalen M træffes den på trekantrelieffet over Ribe Kathoveddør (efter 1231).

Ligesom M-formen er også N-typen ung. Den dukker op i slutningen af 1100'rne og træffes isoleret på den sjællandske Tikøb døbefont (1175-1200) sammen med den gammeldags form **N** (9).

Mens Løvelbro's T, som tidligere sagt, må opfattes som en forenkling af den normale uncialform for T **T**, er r og s dels minuskler, her i betydningen »små« bogstaver, dels regulære kursivformer lånt fra bogskriften. Det er ganske morsomt at iagttage, at papirskrift, metalskrift og stenskrift løber ad deres egne parallelle veje, dog ikke upåvirkede af hinanden. Udviklingen i bogskriften går hurtigere end i metalskriften, denne igen (bortset fra de konservative seglomskrifter) hurtigere end stenskriften, som er den mest konservative af de tre. Vor stenhugger har imidlertid ikke nogen skrifttradition bag sig al den stund han ikke var skriftkyndig. Det er hans forskrifts former, ægte eller forvanskede, vi møder. Var forlæggets tradition sten- eller bogskrift? Det véd vi ikke, og de to bogstavers værdi som dateringsmiddel bliver derfor mindre sikker.

Hvad R-formen angår, er den så sjælden i stenskriften, af Løffler tilsyneladende ikke kendte den, og selv kan jeg kun præsentere et tvivlsomt eksempel i den typologisk unge indskrift på en kvader i Flade kirke på Mors(10); snarest har den dog en form med to bistave, der løber sammen i en spids ved hovedstaven ligesom på en gravsten i nabokirken Bjærgby (samme rister?)(11).

Det lange S, som er velkendt fra vore bedsteforældres gotiske skriveskrift, henlægger Løffler(12) »vistnok« til slutningen af 1100'rne, »om ikke delvis tidligere«. Løffler kendte denne S-form fra Peder Gøtesøn Fots gravsten på Boller(13); men den må ifølge sine udartede bogstaver ligge et godt stykke oppe i 1200'rne. Typen findes også på et tympanon i Voldby kirke(14), hvis indskrift er med reliefbog-

Fig. 3. Romansk gravsten, nu i Tamdrup kirkes våbenhus. Et enkelt eksempel på, hvorledes en bogstavukyndig rister (men sikkert en dygtig stenhugger) kan forvanske selv en simpel indskrift. Men vi, som næsten er født med en kuglepen i hånden, kan vanskeligt forstå, at bogstaver kan være forbandet svære at tegne for en mand, som ikke kan læse - og nu er tvunget til at skrive. - Indskriften meddeler, at her ligger Margareta, datter af NN (HIC IACET // MA / RGA // RE / TA // FILI / CA?T). - - Det første bogstav H står på hovedet. I afdødes navn har M og A nr. 2 delt sig i to selvstændige »bogstaver«, mens den stakkels pige G er blevet bagvendt. Slutningen er helt konfus. E. M. fot.

staver - i sig selv et ungt træk - samt på nogle sene gravsten fra Gylling, Hundslund (Århus amt) m.fl.

Mærkeligt nok møder den op i den engelske indskrift på Orøkorset fra o. 1100; men det viser kun, at indskriften er sekundær og over 100 år yngre end selve korset(15).

Når vi gør resultatet op af denne analyse, kan det fastslås, at Løvelbro indskriften ligger fast forankret i 1200'erne, men hvor den ligger i dette århundrede, mangler vi sikre midler til at afgøre. Sammenligner vi den med en indskrift, der efter alt at dømme er hugget kort før Erik Plovpenning blev konge, trekantrelieffet over Ribe Kathoveddør, er det ikke svært at se, at indskriften på dette relief er typologisk ældre end Løvelbro, fordi det er en indskrift, hvor versalerne er langt i overtal over uncialerne. På den anden side har netop denne indskrift nogle meget unge former af a, v, n og u - og det er de yngste typer, der bestemmer dateringen - I denne sammenblanding af gammelt og nyt ligner de to indskrifter hinanden.

Måske er det de åbne C'er og E'er, som kommer til at afgøre sagen. Når disse former i de gejstlige sigiller forsvinder o. 1230(16), og de i de adelige, der dækker hele århundredet godt, ikke kan konstateres efter 1251, er der så ikke en vis baggrund for at antage, at en så gennemført brug af åbent E som på Løvelbro-stenen var en saga blott 1259, det år da Erik Glipping kom på tronen? I alt fald kan man med 99,9% sikkerhed udelukke Erik'erne fra 1100'erne og den sidste Erik, kaldet Menved (1286ff.). Mulighederne ligger hos Erik Plovpenning og Erik Glipping; sandsynligheden taler vel for Erik Plovpenning?

Noter

- * Jens Vellev: Kong Eriks broer. Skalk, 1974, nr. 1, side 3-7
1. Anderledes I. C. Hansen: Løvelbro-indskriften og dens tyd-

- ning, i Fra Viborg Amt, 1941, s. 5-19. Vilh. Marstands tydning smst. præges af manglende sprogkundsaber.
2. M. Mackeprang: Jyske Granitportaler, 1948, s. 154 fig. 125.
3. Smst. s. 154.
4. Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks runeindskrifter, 1942, nr. 25.
5. Sidst behandlet af Anders Bæksted i Danske indskrifter, 1968, s. 46-49 (har ikke erkendt trambulerings teknikken). - Der har været megen diskussion om, hvor stor aldersforskel, der kunne være mellem indskrifterne på blypladens to sider; den kortere med den typologisk yngre skriftform, uncialerne, regnes for den ældste, mens den lange, med versaler - i øvrigt af samme indhold, men fyldigere i oplysninger - betragtes som den yngste. Epigrafisk ligger begge indskrifter fast i slutningen af 1100-tallet; der er ikke ét træk, der peger ud over århundredskiftet. Forklaringen på begges tilstedeværelse kan da næppe være anden, end at de er samtidige: den kortere, mere kunstigt ristede (trambulerede) er rent ud sagt blevet kasseret dels som dårligt redigeret (anbringelsen af QVI FILIVS KANVTI) dels som ufyldstgørende, og den nye indskrift er blevet graveret på den anden side. Bogstavernes forskellige typer behøver heller ikke, som man har ment, at angive en anden rister; for det første var det ikke risteren, der blev kritiseret, for det andet ville der ikke være plads til en trambuleret indskrift af versalindskriftens længde.
6. Danmarks Kirker, Thisted Amt, 1952, ved Chr. Axel Jensen, Erik Moltke og C. G. Schultz s. 650 fig. 44.
7. Smst. fig. 39 og 40.
8. Jfr. Erik Moltke: Trekantrelieffet over Ribe domkirkes Kathoveddør, i Kungl. Vitterhetsakad. handlingar, antikvar. serien 26, 1972, s. 59, jfr. fig. 8 samt Skalk, 1973, nr. 3, s. 7-13.
9. Danmarks Kirker, Frederiksborg Amt II, 1967, ved Erik Moltke og Elna Møller m.fl. s. 702f. fig. 28.
10. Som note 6 s. 990 gravsten nr. 2.
11. Smst. s. 998 fig. 9.
12. J. B. Løffler: Danske Gravstene fra Middelalderen, 1889, s. 18.
13. Smst. Tavle III fig. 12. - Som omtalt i Danmarks gamle Personnavne I, 446 under Gøte, er den på en gravsten i Tamdrup kirke nævnte Geti Fote fader til Bollerstenens Petrus. Denne generationsforskel giver sig tydeligt til kende i de to stens bogstavformer.
14. Som note 2 s. 166 fig. 134.
15. Sidst behandlet af Anders Bæksted (jfr. note 5) s. 36, der har anset bogstaverne for skødesløs indridsning; men de er omhyggeligt trambulerede ligesom uncialindskriften på Valdemar den Stores blyplade.
16. Jfr. Henry Petersen: Danske gejstlige Sigiller, 1886, s. X.